

B. Banda s približne 3000 mužmi juhových. od Banskej Bystrice v okolí Poľany. Úlohy: prelom cez Váh na sever a juh (smer Lučenec). Zloženie: zvyšky československej armády a asi 1000 Rusov.

C. Banda Osarchov so zvyškami jej podriadenej červenej bandy v sile 300 mužov severozáp. od Banskej Bystrice. Úloha: prelom na sever a severozápad. Zloženie: Rusi, Česi, Slováci. Výzbroj: automatické zbrane, mínomety, jeden protitankový kanón.

D. Západ: banda Popf severovýchodne od Prievidze (1000 mužov) nazvaná 1. partizánska brigáda „Generál Štefánik“. Jej podriadená je banda „Žižka“ s približne 1500 mužmi severozápadne od Trenčína, a 4 ďalšie veľké bandy juhozápadne a juhovýchodne od Trenčína, ako aj niekoľko malých bánd vo Werslo, severozápadné Slovensko: Úloha: sabotáž, rozklad, na západnom Slovensku a v protektoráte. Zloženie: Ruské a české vedenie, ináč slovenskí komunisti. Výzbroj: automatické zbrane, mínomety, 2 kanóny, 2 protitankové kanóny, 2 delá, ako aj rádiostanice.

Všetky bandy dostávajú posily zo vzduchu a prostredníctvom prepádov. Okrem veľkobánd jestvujú ešte rôzne malé skupiny bánd a roztrúsené čiastky čl. armády.

Za nemeckého veliteľa na Slovensku
šéf generálneho štábu
Greiner
SS obersturmbannführer

SÚA Praha. S 110-5-47/114-115. Originál ďalekopisného záznamu. (Z nemčiny preložila IK.) Čiastočne J. Tesař, „Dokumenty ke vzťahu mezi Slovenským národním povstáním a českými zeměmi“ v „Historie a vojenství“, 1964, príloha k čís. 3, s. 149–150.

541

[1944, november 10. Londýn.] — Zpráva Hlavného veliteľstva čs. brannej moci o priebehu vojenských udalostí na Slovensku od augusta do októbra 1944¹.

Vojenské vystoupení na Slovensku

Vojenské vystoupení na Slovensku začalo 29. srpna 1944. Dne 27. října 1944, tedy přesně po dvou měsících došla zpráva velitelství čs. vojsk na Slovensku, že souvislý organizovaný odpor ustal a že boj byl přenesen do hor. Pojem organizovaný odpor nelze tu chápat jen v jeho doslovném významu vojenském, neboť i boj v horách bude organizován a řízen. Po dobu dvou měsíců držela československá vojska souvislé a rozsáhlé území, takže na něm mohly vzniknout politické a administrativní úřady podle československých zákonů. President republiky, vláda a orgány jimi ustanovené vykonávaly na něm svrchovanou zákonodárnou a výkonnou moc.

¹ Tento dokument je opravený koncept zprávy, ktorá bola predložená 10. 11. 1944 prezidentovi Benešovi ako príloha k čj. HV 6 500/Zprav. 1944. V sprievodnom liste píše hlavný veliteľ gen. S. Ingr, že k zpráve je priložených 5 situačných náčrtkov a zväzok depeší Slovensko—Londýn, ktoré majú priamy vzťah k operáciám. (IML Moskva, archiv Otdela Velikoj otečestvennoj vojny, č. 6563. Fotokópia Ingrovho prípisu.) — Koncept publikujeme už s opravami, ktoré sú urobené rukopisne.

Jestliže chceme analyzovat vznik, průběh a zakončení této první fáze bojů na středním Slovensku, musíme si být vědomi toho, že pro konkrétní závěry mohou být podkladem jen konkrétní události. Předpoklady o tom, jak by se věci vyvinuly, kdyby bylo došlo k událostem jiným, mohou vésti zase jen k závěrům hypotetickým. Tento rozbor je veden hlediskem výhradně vojenským. Nezabývá se tedy hledisky politickými, která ovšem při vystoupení na Slovensku hrála důležitou, ne-li rozhodující roli.

I.

Pro vojenské vystoupení na Slovensku přicházely v úvahu pouze dvě alternativy, které možno nazvat variantou ofenzivní a variantou defenzivní.

Uskutečnění varianty ofenzivní bylo přímo závislé na vývoji a ruchu postupu sovětské fronty. Předpokladem pro ni bylo, že sovětská vojska ve velkém ofenzivním rozmachu přejdou karpatské hřbety a proniknou na slovenské území. Úlohou slovenské armády, která by se ve vhodný okamžik prohlásila za součást armády československé, bylo jednoduché připojení se k postupu rudé armády, jejíž úkol by za pomoci slovenské armády byl nesporně ulehčen, zejména v nesnadném horském terénu, který ovládá maďarskou nížinu se severu a který skýtá snadné přístupy do prostoru budapeštského a vídeňského a výhodná východiště pro proniknutí do prostoru moravsko-slezského. Tato varianta, jako každá varianta ofenzivní, má všechny výhody a byla jí přirozeně na všech rozhodujících místech dávana přednost.

Varianta defenzivní přicházela v úvahu vlastně jen v jediném případě, t. j. kdyby se Němci rozhodli z jakýchkoliv důvodů obsadit Slovensko. Všechny její nevýhody vyplývaly z okolnosti, že německé velení si může samo určit čas a situaci, za které k okupaci Slovenska přikročí.

Možnost okupace Slovenska vyskytovala se v našich úvahách již dlouho, od té doby, kdy německá vojska prohrála velkou bitvu o dněperskou linii a sovětské armády se přiblížily k nejvýchodnějšímu cípu československé republiky (jaro t. r.). Dalo se předpokládat, že německé velení bude mít mimořádný zájem na bezpečném zajištění a udržení pořádku na slovenském území, které se přiblížením fronty dostalo do etapního pásma německých armád.

Ve skutečnosti všechny zprávy, které nás v tomto směru došly, ukazují na překvapující německé váhání zakročit na Slovensku vojensky i v době, kdy bylo zřejmo, že autorita bratislavské vlády úplně klesla a kdy celé Slovensko kypělo už zjevným revolučním kvasem. Příčiny tohoto německého váhání je dlužno hledat v nesnadné celkové válečné situaci německých armád na všech frontách. Ze skutečnosti, že se německé velení k okupaci Slovenska rozhodlo, musíme soudit, že příčiny byly vážné a že je dlužno je hledat na Slovensku samém.

II.

Nebylo nikdy u nikoho z rozhodujících činitelů váhání a nejmenší pochybnosti o tom, že je třeba bránit se se zbraní v ruce, kdyby německá vojska vstoupila na slovenské území, a to bez ohledu, jaký by byl výsledek tohoto boje. Avšak už ze stručné charakteristiky obou variant pro vojenské vystoupení na Slovensku jasně vyplývá, že bylo třeba učinit všechno, aby nevznikla situace, za níž by německé velení bylo přímo nuceno zajistit svoje vojenské zájmy na Slovensku vojenským obsazením. Bylo třeba nejen provádět vojenské i politické odbojové přípravy úzkostlivě konspirativně, bylo však zejména třeba vyvarovat se jakýchkoliv předčasných bojových (drobných) akcí, které, samy o sobě bez valného významu, by byly s to vyvolat osudné německé rozhodnutí. Nemáme dnes po ruce ani zdaleka dostatečný průkazný materiál, který by nám osvětlil objektivně příčiny vzniku situace na Slovensku, která vyvolala německý zákrok. Nicméně

824 zprávy, které máme v ruce a konečně i svědectví přímých účastníků revolučních příprav a vojenského vystoupení naznačují, že to byly partyzánské akce na středním a východním Slovensku, které byly přímým podnětem německého zákroku. Citlivost německého velení rostla očividně s nepříznivým vývojem situace v maďarské nížině; postup sovětských armád zvětšoval stále více význam obou tratí, které vedou z východního Slovenska k západu; jejich bezpečné ovládnutí bylo pro německé velení bezpodmínečně nutné, neměla-li operativní situace armád v Karpatech a při horní Tise se stát beznadějnou.

Nelze dnes říci, zda a jaký bude v budoucnosti zájem vyšetřit příčiny, proč Němci se rozhodli obsadit Slovensko. Budiž zde však konstatováno, že toto rozhodnutí přinutilo československou vládu a vedoucí revoluční kruhy na Slovensku zvolit pro vojenské vystoupení variantu defenzivní, alternativní, po všech stránkách nevýhodnou, jejíž úspěch závisel na tolika nepředpokladatelných a nezvládnutelných okolnostech, že se mohl dostavit jen za optimálního splnění všech faktorů, které k němu mohly přispět. A v tom je podstata všeho, co se na Slovensku od 29. srpna t. r. událo.

III.

Pro zhodnocení vojenských operací od 29. srpna t. r. do dnešního dne jsou rozhodující tyto faktory:

1. Situace vlastní.
2. Situace nepřátelská.
3. Vývoj situace na sovětské frontě.
4. Doprava válečného materiálu na Slovensko.
5. Řízení a vedení vlastních operací.

1. *Situace vlastní.*

Slovenská vojska, která podle zaslaných zpráv byla z největší části získána pro boj proti Němcům, byla rozdělena ve dvě velké skupiny. Formace plní a vojsko zápolní.

Plní formace, dvě divize o plných stavech a s dobrým materiálním vybavením, byly v době vystoupení rozloženy na obranném postavení mezi Minčolem a Vihorlatem, tedy na frontě více než 70 km dlouhé. To bylo jádro slovenské armády, fyzicky nejzdatnější, nejlépe vycvičené a pro moderní boj dosti dobře vyzbrojené. Velitelem divizí byl. gen. Malár, zástupcem plk. Talský; tento důstojník byl zapojen do konspirace a měl se v době vystoupení ujmout velení nad polním sborem.

Umístění slovenských polních divizí v blízkosti dukelského průsmyku určovalo také zdánlivě samozřejmou jejich úlohu — otevření dukelských přechodů sovětským vojskům. To byla ovšem úloha, která byla proveditelná jen za předpokladu, že akce slovenských divizí bude synchronizována s ofenzivou sovětskou se směru Krosna. To ovšem v případě obranné variaty vojenského vystoupení, v němž Němci měli volbu času, bylo neuskutečnitelné. Proto hlavní velitel ve své směrnicí, dané slovenskému vojenskému vedení ještě před vystoupením, stanovil, aby v případě, že by útok slovenských polních divizí ve směru na dukelský průsmyk nebyl pro všeobecnou situaci možný, byly tyto polní jednotky převedeny do hornatého prostoru středoslovenského, aby posílily boj jednotek zápolních (příl. č. 1).²

Polní divize nesplnily žádného z eventuelních úkolů a byly rychle, patrně hned v první den vystoupení, z valné části německým vojskem odzbrojeny, s částí se stáhly do hor, kde zahájily partyzánský způsob boje. Jen malá část pod velením velitele 1. divize dosáhla prostoru středního Slovenska a spojila se s jednotkami zápolní armády.

² Vid' dokument čís. 162.

Případ obou polních divizí bude muset být důkladně co nejdříve vyšetřen. Jde tu nejen o to, že velitel obou divizí plk. Talský hned prvého dne zběhl se štábem do Ruska a vzal sebou i těch několik málo letadel, jimiž slovenská armáda disponovala. Závažné je též, že u žádné z polních divizí nebyla zřejmě učiněna žádná předběžná opatření, aby byly akce schopné (soustředění jednotek rozptýlených na širokých úsecích) a aby byly zajištěny proti zásahu německých jednotek, shromažďujících se v prostoru Košice—Prešov. Při šetření položí se ovšem i otázka, proč byl tak důležitým velením pověřen Talský (to byla interní záležitost revolučního vedení na Slovensku), proti němuž byly vznášeny už před tím námitky, a jak se pak ukázalo právem. Vyšetření tohoto případu je nutné už proto, že podle zpráv z Moskvy sovětská ofenziva se součinností těch divizí počítala. Selhání polních divizí velmi neblaze ovlivnilo též průběh bojů na středním Slovensku, kde celá jejich tíha dolehla na formace zápolní.

Zápolní slovenská armáda zahrnovala dvě teritoriální divizní oblasti. V každé z nich bylo k dispozici několik strážních praporů a rot, rozptýlených po různých posádkách. Počet mužstva byl ovšem zvýšen nařízenou mobilizací, výzbroj však byla nedostatečná. Hlavně nebylo těžkých zbraní, tanků, protitankových a protiletadlových zbraní, děl, automatických zbraní pěchotních, ostnatého drátu, trhavin, ba i pušek se nedostávalo. Nebylo zdravotního materiálu a výstroje pro případné zimní tažení. Vojské vedení slovenské vyvinulo sice velké úsilí, aby do předvídaného střediska odporu v hornatém středním Slovensku shromáždilo co nejvíce válečného materiálu a zásob. Avšak efekt těchto opatření nemohl ani zdaleka krýt potřebu. Je skutečně s podivem, že čsl. vojska pod velením generála Goliana a později generála Viesta dovedla s tak chabým materiálním vybavením tak dlouho držet a udržet terén proti německým vojskům, která měla absolutní převahu v tancích, dělostřelectvu a letectvu.

Bylo jasné, že vojska zápolní armády, nedostatečně vyzbrojená a doplněná nedostatečně vycvičenými záložníky, nebudou s to udržet celé území, na němž se vojenské posádky a civilní obyvatelstvo přidalo k otevřenému boji protiněmeckému. Držení tak rozsáhlého území by mělo za důsledek rozptýlení sil a nemožnost vytvoření souvislé a solidní obrany. Proto hlavní velitel v instrukci ze dne 10. září poukázal na nebezpečí rozptýlení sil a nařídil, aby za hlavní obranné postavení byla považována linie severní svahy Nízkých Tater — západní svahy Velké Fatry až k údolí Hronu, včetně masivu Lavrin, jižní svahy Slovenského Krušnohoří a prostor Telgárt (viz příloha čís. 2.).³

Když boje dostoupily kritického stadia ve dnech 20. až 27. října, byl početní stav I. armády na středním Slovensku udáván počtem 50 000 mužů. V tom kromě 2. čs. brigády bylo ovšem zahrnuto 5000 záložníků a 3600 nováčků, pro něž nebylo vůbec zbraní, ani pušek, 12 000 partyzánů, zařazených do partyzánských oddílů velených buď sovětskými nebo československými důstojníky. Situace výzbroje, přes poměrně veliké dodávky z SSSR, se v předvečer rozhodujících bojů podstatně nezlepšila.

Partyzánské oddíly byly silné, každý o několika tisících mužích. Valnou většinu tvořili slovenští dobrovolníci, nevojáci. Nedostatek vojenského výcviku a ovšem i celá podstata partyzánského způsobu boje ovlivňovaly podstatně celkovou situaci, neboť partyzánské oddíly se vyhýbají přímému boji s regulární armádou, dávajíce přednost překvapujícím přepadům a léčkám. Proto se dobře pro fixní hájení obranného postavení nehodí. Byly zasazeny do horských postavení na severu a na jihu obranné pozice. Bylo to právě na jihu, kde německé motorizované a pancéřové SS svazy pronikly rychle ke Zvolenu a Banské Bystrici.

Materielní situace československých vojsk na středním Slovensku vylučovala, aby organizovaný odpor na souvislém území mohl být trvalý. Omezené zdroje místní a technické obtíže při dopravě materiálu vzduchem způsobovaly, že zůstá-

³ Vid' dokument čís. 273.

vala jen jediná cesta účinné pomoci, a to cesta po zemi, t. j. spojení s vojsky Rudé armády. To souvisí se situací německých vojsk v oblasti slovenské a s vývojem situace na hlavní frontě sovětské.

IV.

V době vojenského vystoupení na Slovensku byla bojová linie na hlavní frontě vytýčena těmito místy:

Dembica — Strzyszov — Krosno — Sanok — Chyrov — Starý Sambor — Borislav — Skole — Dolina — Bogorodčany — Nádvořná — Delatyn — Rožnov — Faltyceni — Buzau — Ploesti — Bukurešť.

Stála tudíž sovětská vojska v prostoru asi km severně dukelského průsmyku, pak v blízkosti hranic Podkarpatské Rusi a ještě poměrně hluboko v Rumunsku východně hřbetů Transylvanských Alp.

Vzdálenost, která dělila sovětská vojska od polních slovenských divizí v prostoru dukelského průsmyku, byla tedy přibližně 100 km. Po vyřazení polních divizí se vzdálenost k našim vojskům na středním Slovensku více než zdvojnásobila.

Vzdálenost středního Slovenska od nejbližších sovětských vojsk, postupujících Rumunskem, byla mezi 450 a 500 km.

Byla proto v prvních dnech záříových pozornost nás všech upřena k dukelskému průsmyku jako jedinému směru, jímž mohla přijít pomoc nejúčinnější.

Naše zprávy o nepříteli mluví v době vystoupení nejméně o šesti německých divizích, soustředěných k obraně prostoru dukelského průsmyku severně Karpat; jižně Karpat v prostoru Košice byl rozmístěn německý pancéřový sbor. V prostoru Humenné—Michalovce jedna pancéřová (108) a jedna pěší divize (68), které se pak obě účastnily s počátku bojů na středním Slovensku.

Z toho stručného nástinu nepřátelské situace jasně vyplývá, že soustředění německých sil v prostoru dukelského průsmyku severně i jižně Karpat bylo silné a odpovídalo významu, který německé velení těmto horským přechodům přikládalo.

Sovětská ofenzíva proti dukelskému průsmyku začala dne 8. září. Pokud víme z našich pramenů, předpokládalo sovětské velení hladký a rychlý průběh (československý sbor měl dosáhnout až třetího⁴ dne ofenzívy prostoru Prešova). Zasažená vojska narazila však na velmi těžký odpor a jen pomalu a s velkými ztrátami se propracovávala kupředu. Teprve 6. října bylo dobytý průsmyk, překročena čs. státní hranice a dosaženo čáry Poljana—Nový Komárník⁵ asi 3 km. na čs. území. Tam byl postup sovětských a československých vojsk zablokován a situace se zde až do 27. října v podstatě nezměnila.

Skupina našich vojsk na středním Slovensku, která hájila výšiny východně Telgártu, zůstávala tedy stále oddělena vzdáleností více než 100 km od přední linie sovětské fronty. Kromě toho v pozdější fázi vzniklo v prostoru Poprad—Spišská N. Ves—Kežmarok uskupení aspoň tří německých divizí, které jsouce zřejmě v záloze hlavní fronty připravovaly obranu Levočských hor proti východu a uzavíraly pro naše vojska téměř neprodyšně směr severovýchodní a východní.

Vlivem okolností, které byly tedy zcela mimo možnost jakéhokoliv účinného zásahu se strany československé (vyjma bojové účasti I. čs. sboru), nesplnila sovětská ofenzíva naději, které v ní byly skládány jak na Slovensku, tak i v celé čs. zahraniční veřejnosti. K tomu nutno ovšem dodat, že se vši pravděpodobností tato ofenzíva nebyla původně zahrnuta do celkového strategického sovětského ofenzívního plánu a že byla, ačkoliv o to nebylo s československé strany výslovně žádáno, nařízena a improvizována jen s ohledem na situaci, jež se nově a náhle vytvořila našim vojenským vystoupením na Slovensku. V druhém říjnovém týdnu

⁴ Na okraji rkp. poznámka „už čtvrtého“. Podľa plánu karpatsko-dukelskej operácie mal sa dosiahnuť priestor Prešova na piaty deň od začatia operácie.

⁵ Správne má byť Nižný Komárník. Rovnako nešlo o Poljanu, ale o Krajnú Poľanu.

vyvstala náhle nová a oprávněná naděje, že dojde ke spojení našich vojsk se sovětskými z jihovýchodu, kde proniknutí armád generála Malinovského přes Transylvánské Alpy a překročení řeky Tisy způsobilo v Maďarsku hlubokou krizi politickou i vojenskou. Předpoklad, že by se maďarská armáda mohla zhroutit a tím znemožnit německým vojskům souvislou a pevnou obranu, byl nasnadě a očekávalo se to na všech rozhodujících místech spojeneckého světa. Avšak proti všemu očekávání německé divize a Gestapo dovedlo velmi rychle a účinně zasáhnout a znemožnit vystoupení Maďarska z války. Je zajímavé a pro budoucnost poučné, že maďarská armáda ani po takovém otřesu neztratila nic na svojí bojovnosti a vůli k pokračování ve válce a bije se dále po boku Němců v beznadějně situaci. Krize Maďarska a naděje do ní na Slovensku i v zahraničí skládané vyvrcholily kolem 15. října.

Němcům se tedy podařilo zkonsolidovat situaci v Maďarsku. Na druhé straně však stálý sovětský tlak a nebezpečí přímého ohrožení důležité trati Čop—Miškovec—Budapešť vyvolalo u nich pro naši slovenskou pozici osudnou reakci, t. j. nutnost zajistit si bezpečně železniční spoje Košice—Bohumín— a Košice—Margecany—B. Bystrica—Bratislava, bez nichž jejich armády při dukelském průsmyku, na Podkarpatské Ukrajině a při horní Tise by se dostaly do neřešitelné situace. Právě na těchto, pro německé velení životně důležitých tratích byly v prostoru středního Slovenska rozloženy československé jednotky. Proto se německé velení rozhodlo soustředit proti nim takové síly, které by byly s to jejich odpor zlomit. Dostavila se tedy po krátkém údobí nadějí, spjatých s případným zhroucením Maďarska, těžká a hluboká krize, která vyústila ve skončení organizovaného odporu našich vojsk na Slovensku. — To však je už v přímé souvislosti s vývojem nepřátelské situace na Slovensku samém.

Podle zpráv, které nám došly ještě před vystoupením, předpokládalo německé velení, že k obsazení Slovenska postačí tři divize. To bylo ovšem za předpokladu, že půjde o prosté obsazení, při němž nebude jiných úkolů než pořádkových a strážních, a jen v nepatrném rozsahu půjde o akce proti nečetným partyzánským skupinám na středním a východním Slovensku.

S hodnotou tří divizí také německá vojska zahájila tažení, důkaz to, že bojů větších rozměrů neočekávala a nebyla na ně připravena. V první fázi zasáhly na Slovensku se západu dvě SS divize, 20. SS divize Estland a 18. SS divize Horst Wessel. Na východě v prostoru telgártském byly zjištěny části 108. tankové a 306. pěší divize.

Síla těchto vojsk byla postupně rozmnožována a jejich sestava měněna (viz příložené náčrty).

V posledním údobí, jež skončilo dobytím B. Bystrice, byly bojem zjištěny části těchto divizí:

- Divize SS Tatra
- Divize SS Das Reich
- Divize SS Horst Wessel
- Divize SS Prinz Eugen
- Divize SS Estland
- Brigáda SS Dirlewanger a
- části 60. motor. a 17. pěší divize.

Tato vojska byla po celou dobu podporována silným stihacím a bombardovacím letectvem (v tom i Stuka), proti němuž naše vojska s počátku neměla obrany vůbec, později mohla postavit proti němu 15 letounů našeho stihacího pluku z SSSR a nedostatečný počet lehkých protiletadlových zbraní.

Za obranných bojů nebylo možno zjistit, zdali ve všech případech šlo o celé divizní svazy, anebo v kterých případech šlo jen o jejich části. Už ze samotné skutečnosti, že šlo šmahem o divize SS, tedy o divize s nejlepším, fanaticky bojovným mužstvem, dokonale vycvičeným, s dokonalou výzbrojí, dělostřelectvem a tanky, je zřejmé, že československá vojska, inferiorní počtem a s naprosto ne-

dostatečnou výzbrojí nemohla jim trvale bránit v postupu do údolí, kde mohli soustředit a využít svoji početní a technické převahy.

Z této stručné úvahy o vývoji situace na hlavní sovětské frontě a o situaci nepřátelské vyplývají nám tyto závěry:

- a) že sovětská ofenzíva dukelským průsmykem, jejímž účelem bylo zjednat styk s čs. vojsky na středním Slovensku, nedosáhla svého cíle;
- b) že se Němcům proti očekávání podařilo zachránit kritickou vojenskou a politickou situaci v Maďarsku a zabránit tak i na tomto směru rychlému spojení sovětských vojsk s čs. vojsky na středním Slovensku;
- c) že všeobecná situace dovolila německému velení soustředit na středním Slovensku takovou převahu sil, že proti ní naše vojska bez vydatné pomoci pozemními operacemi zvenčí nebyla s to klást trvalý organizovaný odpor;
- d) že naše vojska po celé dva měsíce, hluboko v týlu nepřátelské fronty, proti početní i technické převaze, znemožnila provoz po dvou pro nepřítele nad míru důležitých železnicích a že na sebe poutala v době rozhodujících bojů ve východních Karpatech a v uherské nížině řadu prvotřídních německých vyšších jednotek. To je čistě vojenský, nepopíratelný a velmi důležitý přínos čs. boje na Slovensku. Jeho opravdový rozsah a vliv na události na hlavní frontě bude možno zhodnotit teprve po válce historikovi, který bude mít k dispozici dokumentární doklady obou válčících stran.

V.

Úvodem ke kapitole o řízení a vedení operací čsl. vojsk na středním Slovensku nutno zdůraznit, že ji můžeme koncipovat jen podle hlášení, která nám ze Slovenska docházela, a podle toho, jak se nám promítaly jednotlivé situace na mapu. Nemáme po ruce rozkazů, které vydával velitel čs. vojsk na Slovensku, z nichž by bylo vidno, jaká byla v jednotlivých bojových fázích jeho myšlenka manévru a jak k jejímu provedení použil prostředků, které měl k dispozici. Nemáme rozkazů jeho podřízených velitelů, z nich by bylo vidno, jak rozkazy svého velitele prováděli. Nemáme podrobných vyličení, nevíme, jak jednotlivá sražení, zejména na hlavních směrech, probíhala a jak do bojových krizí zasahovali velitelé jednotlivých stupňů; nedovedeme podloženě zhodnotit bojovou morálku vojska všeobecně a jednotlivých oddílů zvláště; máme jen matnou představu o koordinaci bojových akcí vojenských jednotek a oddílů partyzánských; neznáme podrobnosti provádění odsunů a přísunů; a nedovedeme posoudit, zda bylo na škodu či k prospěchu vojenských akcí, a v jaké míře, nenormální zhuštění obyvatelstva v bráněné oblasti a jakou podporou pro vojenské velení byly politické a byrokratické instituce, na osvobozené části Slovenska zřízené.

Nicméně z toho, co víme z došlých nám hlášení, a i ze sdělení členů delegace SNR, můžeme říci toto:

Operace po stránce vojenské připravil a až do poslední fáze řídil generál Golian. Dojem z jeho velitelského výkonu, přes to, že jde o poměrně mladého důstojníka gen. štábu, který byl náhle postaven do mimořádně složité situace, je velmi dobrý. Ve smyslu svého plánu a podle postupných instrukcí hlavního velitele držel se důsledně základní obranné koncepce. V kritických situacích, a bylo jich za dobu jeho velení několik a velmi vážných, zachoval klid a rozvahu a posuzováno podle výsledku, disponoval účelně. Doufáme, že dnešní krizi přežije a že nám bude moci vysvětlit jediný temný bod svého velitelského působení, t. j. otázku selhání obou polních divizí (jaké rozkazy dostaly, jaká předběžná opatření byla nařízena a jak se stalo, že hned prvního dne vystoupení bylo s oběma divizemi i s velitelstvem sboru přerušeno jakékoliv technické spojení).

Po gen. Golianovi převzal velení gen. Viest. Přišel na Slovensko v předvečer poslední, závěrečné fáze. Převzal danou situaci, na níž mohl stěžít něco podstatného měnit. Jaké bylo jeho rozhodování a zásahy během koncentrického konečného

německého útoku, nemůžeme vůbec posoudit, poněvadž o tomto údobí bojů, zejména s hlediska jejich řízení, nemáme zpráv.

O podvelitelích, jejich taktických a velitelských schopnostech a výsledcích, máme velmi kusé zprávy. Z průběhu bojů a i od delegace SNR víme na příklad, že kpt. Stanek, velitel telgártské skupiny, byl velmi hodnotný důstojník. Naproti tomu plk. Peknik, jako velitel úseku okolo Lipt. Sv. Mikuláše, selhal a zavinil rychlé proniknutí německé kolony s východu k Ružomberku. Jinak z ústního podání členů delegace SNR se dovídáme, že byli na jedné straně dobří a schopní důstojníci, to byli ti, kteří se dovedli rychle přizpůsobit situaci a dovedli energicky a vhodným způsobem uplatnit své odborné vědomosti; a na druhé straně byli důstojníci buď neschopní nebo takoví, kteří nedosti rychle pochopili zvláštní situaci, v níž měli svoji velitelskou funkci vykonávat.

Morálka vojska byla označována s počátku za dobrou, později se podle zpráv ještě zlepšovala vlivem rostoucích bojových zkušeností, upevňováním vnitřní soudržnosti jednotek a ještě dalšími jinými zásahy vnitřními i vnějšími. Tuto skutečnost je nutno po zásluze ocenit a konstatovat, že československý voják na Slovensku nepodleh v důsledku mravní deprese, kterou často mívá v zápětí dlouhotrvající obrana, spojená s častými ústupy, a nerovnost s technickým vybavením protivníkovým. Čs. oddíly na Slovensku podlehy hrubé materiální převaze.

Taktika malých jednotek byla jistě podstatně ovlivněna tím, že musely bojovat bez dostatečné výzbroje proti tankům, bitevnímu letectvu a dělostřelecké převaze. Tím lze si vysvětlit, že obrana nemohla být zejména v otevřeném terénu pevná, stabilní, nýbrž pružná do hloubky a provázená protiútoky. Ovšem byla to tato jediné možná taktika, předpokládající manévry do hloubky, která určovala i dočasnost organizovaného odporu. Neboť právě v údobí, v němž obranný manévry dospěl k zadní hranici obranného postavení, které ztraceno znamenalo konec organizovaného odporu, soustředili Němci svoje síly k nejmohutnějšímu a závěrečnému manévru.

V tom byla právě pointa obranného manévru naší skupiny vojsk na Slovensku: pouštět terén a získávat čas do té doby, až by došla pomoc. Pomoc buď pozemními operacemi, t. j. spojení s hlavní východní frontou. Nebo dostatečná materiální pomoc vzduchem, tak účinná, aby aspoň snesitelně vyrovnala rozdíl technického vybavení. Žádné z těchto očekávání se včas, t. j. za dva měsíce, neuskutečnilo.

Z přiložených zpráv vysvitá, že oba velitelé vojsk na Slovensku, gen. Golian i později gen. Viest předvíkali, že na konec nebudou s to odolat německé přesile a že se budou muset stáhnout do hor a vést odtud drobnou válku. Tato myšlenka táhne se jejich operativními předpoklady jako červená nit a kladla se vždy naléhavě za každé bojové krize. Hlavní velitel tento úmysl schválil jako přirozenou poslední etapu pro případ, že by nebylo jiného vyhnutí, a ve svých instrukcích nařídil, aby pro ten případ byly učiněny včas potřebné přípravy, zejména pak aby do horských prostorů bylo odsunuto sdostatek zásob potravin, střeliva, oděvu atd. Do jaké míry byly nebo mohly být tyto pokyny hlavního velitele provedeny, o tom nemáme dosud zpráv.

VI.

Doprava válečného materiálu vzduchem

Letecká doprava válečného materiálu bojujícím jednotkám na Slovensku byla velmi důležitým prostředkem, jak rozmnožením zbraní, zejména těžkých a speciálních, zvýšit jejich bojovou hodnotu a odolnost. Zápolní armáda slovenská neměla ani dostatečné množství pušek pro početní stavy, předvídané povoláním záložníků. Neměla tanků, letectva, protitankových a protiletadlových zbraní, nebylo dosti ani samočinných zbraní pěchotních. Byl nedostatek trhavin, ostnatého drátu a zdravotnického materiálu.

Cestami politickými i vojenskými byly učiněny zákroky u SSSR, V. Británie a USA, aby požadovaný materiál byl dopravován v potřebném množství. Prakticky se uplatnila pouze doprava ze sovětského Ruska; za dva měsíce operací bylo dopraveno okrouhle 650 tun nákladu, v němž je zahrnuta váha osob a materiálu 2. čs. padákové brigády. Americká létadla dopravila jen několik desítek tun materiálu (protitankové zbraně — bazuky) a Angličané se omezili na dodání menšího množství zdravotnického materiálu. Celkovou tonáž materiálu, kterou bylo třeba dopravit na Slovensko, aby naše oddíly byly aspoň trochu výzbrojí rovnocenné německému soupeři, odhadujeme přibližně na 2200 tun. Odečteme-li z dopraveného nákladu tonáž 2. čs. padákové brigády, dojdeme k závěru, že dopravený materiál představuje sotva jednu pětinu potřeby a letecká doprava se byla musela zpětinásobit, aby bylo docíleno aspoň uspokojivého výsledku. Při tom je nutno zdůraznit, že dopravní výkon sovětského letectva, s ohledem na nepříznivé povětrnostní podmínky nad karpatskými hřbety, je nutno považovat za úctyhodný.

Příčiny, proč se britské a severoamerické letectvo neúčastnilo účinně dopravy válečného materiálu, jsou povahy politické a nespádají proto do rámce tohoto rozboru.

V příloze jsou připojeny konkrétní žádanky materiálu, které byly cestou Londýna zasílány ze Slovenska do Moskvy.

S hlediska letecké dopravy materiálu můžeme charakterizovat boj na Slovensku jako zápas o dvě letiště (Tri Duby a Brezno), jediná, která byla k dispozici a přes něž mohl být boj našich vojsk živen.

Z á v ě r

1. Vojenská akce na Slovensku vznikla ze spontánní vůle slovenského lidu vzepřít se branným odporem německému obsazení. Přípravy pro ně byly konány slovenským politickým a vojenským revolučním vedením a londýnská vláda byla o nich běžně informována. Když německé obsazení stalo se iminentním, oznámili ze Slovenska, že se budou bránit. President, vláda a vojenské velení vyslovilo spontánně a bez váhání s tímto rozhodnutím souhlas, neboť z důvodů národních, zahraničně-politických, vnitropolitických, vojenských a mravních nebylo možné vyhnout se boji, byť pro něj nebyly podmínky příznivé. Vždyť hned s počátku vyhlídky slovenského povstání byly posuzovány velmi pesimisticky a doba jeho trvání se odhadovala na několik dní.

2. Vojenské vystoupení mohlo mít naději na trvalý úspěch jen v tom případě, že by došla včas [pomoc] pozemními operacemi, t. j. že by bylo došlo ke spojení s hlavní frontou sovětskou. Není po ruce dosti podkladu k posouzení, zda vůbec a do jaké míry sovětská ofenzivní akce na Slovensko zapadala do celkového sovětského strategického plánu ofenzivního a kolik sil mohlo tedy sovětské velení věnovat této operaci. Fakt je, že situace na hlavní frontě, najdůležitější faktor úspěchu slovenského vojenského vystoupení, se nevyvinula dosti rychle a ve směru účinném.

3. Letecká doprava válečného materiálu mohla nesporně prodloužit dobu odporu našich vojsk ve středním Slovensku a tak získat čas a zvětšit pravděpodobnost spojení s hlavní frontou. Nutno podotknout, že čs. vláda a čs. vojenská správa, nemajíc k dispozici ani žádného materiálu, ani dopravních leteckých prostředků, byly odsouzeny jen k roli žadatelů a zprostředkovatelů požadavků ze Slovenska. V této roli učinily vše, co bylo v jejich silách. Není jejich vinou, že mysteriozní rozdělení evropského území na politické(?) i vojenské sféry mezi hlavními spojeneckými velmocemi znemožnilo účinné dodávání válečného materiálu i ze západu.

4. Úsilí, které slovenský lid a vojsko vyvinulo během dvouměsíčních bojů, je obdivuhodné a musí být pokládáno za důležitý československý přínos boji proti

nacismu. Přes všechnu bolest, kterou v nás vyvolává tragické zakončení této fáze zápasu československého lidu za osvobození, můžeme v něm nalézt a musíme v něm hledat ty pozitivní stránky, které už nyní mají a v budoucnu budou mít ještě ve větší míře vliv na budování našeho budoucího státu, na jeho politickou a ústavní koncepci a na jeho vnitřní hospodářské a sociální zřízení. Naše svoboda se zrodí z krve a velkého utrpení, duševního i fyzického. Slovensko začalo fyzicky trpět dne 29. srpna 1944. Projde jistě vítězně a důstojně i touto zkouškou. Český národ prožívá muka nejhoršího poddanství už šest let. A podle hojných a soustavných informací připravuje se s nezlomnou energií, přes ztráty svých nejlepších lidí, na den boje, den odplaty a vítězství.

VHA Praha, f. Západ I, HV Londýn 9/1. Příloha č. j. H. V. 6500/Zprav. 1944. Koncept. Strojopis, originál.

542

1944, november 10. Bratislava. — Telegram čís. 1729 nemeckého vyslanca Ludina Zahraničnému úradu v Berlíne s verbálnou nótu ministerstva zahraničia slovenského štátu, týkajúcou sa tzv. vojnovej koristi na povstaleckom území Slovenska.

Tajné

Slovenské ministerstvo zahraničia sa obrátilo na vyslanectvo vo veci výkladu pojmu „vojnová korisť“ nasledovnou verbálnou nótu:

„Komisia, vyslaná ministerstvom vnútra do Banskej Bystrice, hlásila okrem iného nasledovné:

Nemecké oddiely, ktoré očisťujú územie, obsadené predtým partizánmi, považujú za vojnovú korisť predmety, o ktorých možno spoľahlivo zistiť, že sú slovenským vlastníctvom a hodlajú ich odviezť zo Slovenska. Sú to predmety, ktoré partizáni rekvirovali, napríklad motorové vozidlá, dobytok, múka, obilie atď., alebo ktoré odmontovali či zobrali z verejných budov, ako napr. telefóny, telegrafné súčiastky, písacie stroje atď., ďalej predmety rôzneho druhu, pochádzajúce zo súkromných bytov, majitelia ktorých boli partizánmi prinútení svoje byty opustiť, alebo z nich utiekli zo strachu pred partizánmi.

Na železničnej trati Banská Bystrica—Ulmanka stojí do 800 osobných a nákladných vagónov s príslušným počtom lokomotív. Nákladné vagóny sú naložené obilím, múkou a inými potravinami, liekmi, telefónnymi a telegrafnými súčiastkami. Nemecké oddiely, ktoré ich strážia, odmietajú vydať ich obsah slovenským úradom a pripravujú odvoz vlakov.

V doline Banská Bystrica—Staré Hory—Donovaly stojí veľa osobných a nákladných vozov, ktoré sa našli na území, obsadenom predtým partizánmi. Sú to motorové vozidlá zo štátneho a iného verejného a súkromného vlastníctva. Aj tieto motorové vozidlá boli vyhlásené za vojnovú korisť.

Partizáni zahnali do hôr aj kone a dobytok zo súkromného vlastníctva a zo šľachtiteľského chovu štátnych statkov vo Viglaši. Aj s týmito zvieratami sa nkladá ako s vojnovou korisťou.

Ďalej bol za vojnovú korisť vyhlásený všetok nájdený benzín a slovenským úradom sa vysvetlilo, aby si zaobstarali benzín z tých častí Slovenska, ktoré neboli obsadené. Žiada sa vziať v tejto veci do úvahy nasledovné slovenské stanovisko: